

Л. В. Бутко
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського

ТРАДИЦІЇ НАЗИВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ БОЙОВИХ УГРУПОВАНЬ, ЩО ПРОТИСТОЯТЬ СИЛАМ АТО, В АСПЕКТІ ТЕОРІЇ НОМІНАЦІЇ

Реферат. Мова ЗМІ впродовж усього періоду їх існування була надзвичайно цікавим об'єктом для лінгвістичних розвідок. Це зумовлене, у тому числі, й тим, що медіа, з одного боку, швидко реагують на мову суспільства, з іншого, – самі формують мовні уподобання людей, маніпулюючи суспільною свідомістю.

Когнітивні розвідки перебувають у річищі сучасної лінгвістичної науки. Отже, дослідження номінаційних процесів, у тому числі й на матеріалі ЗМІ, є досить продуктивним напрямком.

У статті вперше виокремлено номінації бойових угруповань, що протистоять силам АТО, які використовують в українських ЗМІ; здійснено спробу проаналізувати традиції називання відповідно до теорії номінації в аспекті їх структури, а головне – лексико-семантичних та емоційно-експресивних властивостей.

Українські ЗМІ використовують як однокомпонентні, так і багатокомпонентні номінаційні одиниці. В аналізованому матеріалі виявлено шестикомпонентну одиницю. Такі багатокомпонентні одиниці у результаті поєднання окремих значень утворюють нову номінаційну одиницю, розуміння якої ґрунтується на відтворенні єдності предметів, явищ, їхніх властивостей.

Щодо морфологічних характеристик номенів, то переважають іменники, які найчастіше ускладнюються прикметниками, з огляду на їхню номінативну значущість відповідно до традицій слов'янських мов.

Виявлено, що номінаційний потенціал мають не лише лексичні одиниці, а й словотвірні, а також дефіс.

Ключові слова: ЗМІ, мова, номінація, бойові угруповання, структура, семантика, емоційно-експресивні особливості.

Засоби масової інформації впродовж усього періоду існування надзвичайно впливають на суспільство, формуючи не лише його мовленнєві смаки, але й активно маніпулюючи суспільною свідомістю. Дослідження мови ЗМІ допомагає виявити витoki самої мови, особливості світосприйняття, світобачення, світорозуміння її носіїв, відображені у специфіці мовної картини світу. Тому мова медіа ніколи не перебувала на маргінесі мовознавчих студій. Останнім часом навіть говорять про новий напрямок лінгвістики, що розробляється на стику цілої низки наук, – медіалінгвістику – науку про мову засобів масової інформації [3].

Особливо активно на матеріалі мови ЗМІ розробляються функціональні аспекти засобів мови. Саме функціональний підхід до вивчення мовних явищ є основною рисою сучасної лінгвістики.

У руслі функціонального підходу знаходиться когнітивна наука, що виникла в кінці ХХ ст. Вона виявилася не просто міждисциплінарною, але такою, що об'єднує або намагається об'єднати, з одного боку, традиційні фундаментальні науки – математику, філософію, лінгвістику і психологію, з іншого, – підключити до себе нові і навіть ті науки і теорії, що розвиваються паралельно з нею, теорію інформації, різні методи математичного моделювання, комп'ютерну науку, нейронауки [6, с. 3].

Сьогодні навіть говорять про своєрідне домінування «трьох К» у мовознавстві – когніції, комунікації, культури [8, с. 26].

У сучасних роботах прослідковується тенденція відбити власне когнітивні, пізнавальні моменти номінативної діяльності людини [7, с. 42]. У зв'язку з цим Г. В. Колшанський зазначає, що сутність номінації полягає в тому, що мовний знак репрезентує певну абстракцію як результат пізнавальної діяльності людини, як відображення реальних предметів і явищ у свідомості останньої [5, с. 12].

Природа та сутність номінативних процесів привертають до себе увагу багатьох мовознавців сучасності з огляду на складність явища, з'ясування сутності якого пов'язано з вирішенням цілого комплексу проблем [1; 2; 4; 5; 7; 11; 13].

Терміном «номінація» позначають «процес утворення мовних одиниць, що характеризуються номінативною функцією, тобто служать для називання й розчленування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів, поєднань слів, фразеологізмів та речень» [10, с. 336].

Найменування предмета здійснюється шляхом указівки на його ознаки, адже й саме матеріальне існування предмета є одночасно виявом його властивостей через взаємодію з іншими предметами.

Створення нової номінативної одиниці може відбуватися шляхом співвіднесеності фрагменту позамовного ряду, що відображається у свідомості, вперше отримуючи функцію називання (явище первинної номінації) або з використанням уже існуючої одиниці номінації в новому відношенні найменування, керуючись перш за все смисловими мотивами вибору певних засобів для називання (явище вторинної номінації) [13, с. 73-74].

Події, що відбуваються останнім часом в Україні, сприяли появі великої кількості номінативних одиниць із різних сфер життєдіяльності людини. Велику роль у їх популяризації відіграли ЗМІ, наповнюючи ними словник сучасної людини. Ці одиниці потребують ґрунтовного дослідження, у тому числі й в аспекті теорії номінації.

До таких лексичних одиниць належать і найменування бойових угруповань, що протистоять силам АТО. Їх необхідно вивчати з урахуванням складності і багатогранності процесу номінації: у системі її типів, визначених у класичних і сучасних лінгвістичних розвідках.

У пропонованій праці здійснено спробу схарактеризувати зазначені номени щодо їх структури, семантики, емоційно-експресивного забарвлення. У своєму дослідженні ми орієнтувалися здебільшого на Словник української мови в 11 томах [9].

У ЗМІ для найменування бойових угруповань, що протистоять силам АТО, використовуються як однокомпонентні номінативні одиниці, так і комплексні, до складу яких входять кілька нарізнооформлених лексичних одиниць.

Номінаційні одиниці-іменники займають домінуючу позицію в найменуванні бойових угруповань, які протистоять силам АТО, що зумовлене їх номінативною значущістю відповідно до традицій слов'янських мов.

Наприклад, використовуючи зневажливе **найманці**, акцентується увага саме на тому, що люди, які протистоять українським військовим, захищають не свої, а чужі інтереси, причому з корисливих мотивів (*Найманці, як і в Іловайську, запропонували силам АТО коридор для відступу з Дебальцевого (17.02.2014, Zik)*). Прикметник **російський**, що використовується у поєднанні з іншими номінаційними лексичними одиницями, указує на відношення до Росії й акцентує на тому, чиї саме інтереси захищають зазначені угруповання (*Російські найманці на Сході розповіли, скільки можна отримати, вбиваючи українців (03.06.2014, 1+1)*). Слово **проросійський** ще й має сему зі значенням підтримки, схвалення: *Проросійські найманці захопили нові території на сході України (11.09.2014, Україна)*.

Виявлено також номінації, що наголошують на тому, із якої країни, території ці люди, якої національності: **Найманці з Росії називають убивства на Донбасі "збройною благодійністю"** (26.06.2014, *ПодробностиLIVE*); *У місті Макіївка на Донеччині чеченські найманці влаштовують збройні сутички з місцевими бойовиками* (24.12.2014, 1+1).

Ознака **російський** загалом досить активно використовується в нейтральних комплексних номінаціях у поєднанні з іменниками **армія, війська, військові, підрозділи**,

указуючи тим самим лише на те, що силам АТО на Сході України протистоять збройні регулярні структури Російської Федерації: *Російська англомовна газета Moscow Times пише, що російська армія має серйозні проблеми в Україні (17.02.2015 «Українська правда»); Місто Новоазовськ Донецької області здали російським військам іще 2-3 години тому (27.08.2014, ТВІ); На Луганщині російські військові скидають своїх загиблих солдатів у шахти – РНБО (05.09.2014, 5 канал); Російські підрозділи залишили територію Херсонської області – Генштаб ЗСУ (11.12.2014, УНІАН).*

Загалом комбінація слів репрезентує поєднання окремих значень, у результаті чого утворюється нова номінаційна одиниця, розуміння якої ґрунтується на відтворенні єдності предметів, явищ, їхніх властивостей (поєднання предмета й ознаки, поєднання предметів тощо).

Компонент *військові* у трикомпонентній номінаційній структурі *незаконні військові формування* використано некоректно, адже військом є збройні сили держави, армія: *На Луганщині незаконні військові формування порушують режим припинення вогню (17.02.2015, ЗУНР.ІНФО)*. Відповідно до семантики номінаційних одиниць, що входять до складу цієї комплексної одиниці, незаконно діють певні організовані структури якоїсь держави.

Номінація *незаконні збройні формування* якраз-таки і вказує на те, що українським силовикам протистоять певним чином організовані структури, що мають зброю і діють із порушенням законодавства України: *В той же час незаконні збройні формування не припиняють обстріли передових позицій українських військ поблизу населених пунктів Піски, Авдіївка, Веселе, Гранітне, Опитне та Тоненьке (20.01.2015, 5 канал).*

Лексема *терористи* вказує на те, що ці військові угруповання є прибічниками тактики терору як найгострішої форми боротьби проти супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення (переслідування, руйнування, захоплення заручників, вбивства тощо) з метою залякування, придушення політичних супротивників, конкурентів, нав'язування певної лінії поведінки (*Терористи висунули ультиматум українським військовим у Дебальцевому – ЗМІ (17.02.2015, 1+1)*). Виявлено також і поєднання цього іменника з ознаками, що вказують на належність до Росії або підтримуються нею: *Російські терористи висунули нові умови припинення вогню (17.02.2015, ЗМІСТ); Проросійські терористи продовжують порушувати перемир'я (17.02.2015 Львівський портал).*

Активно використовується лексема *сепаратисти*, лише указуючи на прихильність до сепаратизму, тобто прагнення до відокремлення, відособлення. Приєднання у препозиції ознаки *проросійський* уже вказує, інтересам якої країни підпорядковане це прагнення, яка країна їх підтримує, схвалюючи такі дії: *Уже пізніше стало відомо, що журналіст перебуває у місті Слов'янську Донецької області, захопленому проросійськими сепаратистами, й не має змоги звідти виїхати (30.04.2014, ВолиньPost).*

Оцінна лексема *бойовики* вказує на те, що певні групи людей є учасниками якої-небудь неформальної бойової (зазвичай терористичної) організації: *Постійний представник України при ООН Юрій Сергеев заявив, що бойовики погрожують вбити кожного, хто захищає Дебальцеве, а також напасти на Харків (18.02.2015, Українська правда)*. Розділяє представників незаконних терористичних організацій і регулярної армії Російської Федерації, указуючи на їхні спільні дії, комплексна шестикомпонентна номінаційна структура: *Бойовики за підтримки військ Російської Федерації атакують наші позиції (26.01.2015, ПодробностиLIVE).*

Досить часто у ЗМІ через номінацію вказується на те, що на Сході України проти українських військових діють як члени нерегулярних військових організацій, так і армія Російської Федерації, що активно допомагає останнім: *Бойовики і російські військові намагаються йти в наступ – Тимчук (17.02.2015, УНІАН); Терористи за підтримки російських військ проводять контратаки (29.08.2014, 1+1); Терористи за підтримки російських військових готуються до нових наступів (17.02.2015, GALNET); Російські військові замінюють бойовиків на ключових напрямках на Донбасі (23.01.2015, 1+1).*

Автори матеріалів, де використано номінації **бойовики, російські найманці і військовослужбовці РФ**, невмотивовано подають семантичний ряд поняття, виокремлюючи представників регулярної армії Російської Федерації, тих, хто захищає інтереси Росії не з переконання, а з корисливих мотивів, та учасників якої-небудь неформальної бойової (зазвичай терористичної) організації. Причому лексеми **бойовики і російські найманці** характеризуються негативним емоційно-експресивним забарвленням, є зневажливими, а елемент **військовослужбовці РФ** є нейтральним: *Вогонь відкривався бойовиками, російськими найманцями і військовослужбовцями РФ і на інших ділянках (в основному – з 82-мм і 120-мм мінометів) (17.02.2015, УНІАН).*

Відомо, що порядок слів у словосполученні і реченні скерований у тому числі і смисловими вимогами. Отже, розташовуючи у препозиції комплексної одиниці номінації лексеми **Росія**, наголошуємо не лише на тому, що Російська Федерація і сепаратисти діють взаємопов'язано і мають спільні інтереси, але й на чільній ролі у цих діях Росії: **Росія і сепаратисти не дотримуються мінських угод – Чалий (17.02.2015, ВВС Україна).**

Ознака **російсько-терористичні** дозволяє репрезентувати єднальну орфографічно зумовлену функцію дефіса («особливого єднального» знака [4, с. 524]), що дозволяє автору висловити суб'єктивне ставлення до певного явища: показати спільні дії й інтереси військ Російської Федерації і терористів (*Сили АТО знищили артилерійську батарею російсько-терористичних військ, яка періодично наносила вогневі удари по передових позиціях українських військ (04.02.2014, Тиждень.іа).*

Ознака **російські** використовується зі словом **поплічники**, що співвідноситься зі співучасником яких-небудь ганебних чи ворожих дій, вчинків і у лексикографічній практиці має маркер «зневажливе»: **Російські поплічники, які окупували деякі регіони Донбасу, заявили, що вимагатимуть припинення антитерористичної операції і введення позаблокового статусу для України (16.02.2014, NEWSRU.UA).**

Прикметник **російські** використовують як ознаку поняття **диверсанти**: представників ворожої країни, що підготовлені для руйнування або пошкодження об'єктів державного значення: *На сході України активізувалися російські диверсанти і їхні поплічники на місцях (15.04.2014, ПодробностиLIVE).*

Лексична одиниця **кадирівці** репрезентує номінативний потенціал суфікса **-ець** – продуктивного словотвірного засобу, що вказує на особу за належністю, разом із тим, до організації, угруповання або установи, пов'язаної з іменем особи, названої основою мотивувального слова: *«Гражданская оборона» розібралася, що роблять «кадирівці» в Україні. (05.12.2014, ICTV).* Використання ж лапок свідчить про те, що автор не вважає це слово за своє, ставиться до цього чужого слова з іронією чи презирством або вважає слово незвичайним [12, с. 180-181].

Бойові угруповання, що протистоять силам АТО, також номінують **армією ДНР**, виражаючи зневажливе ставлення до поняття сполученням слів **так звана** або подаючи назви структур у лапках: *33-летний житель Днепродзержинска агитировал местных жителей участвовать в так называемой армии ДНР, подстрекал к участию в антиукраинских акциях и захвате админзданий, сообщили в СБУ (04.12.2014, 1+1); СБУ розслідує, як Курченко і Лукойл фінансували формування «ДНР» і «ЛНР» (19.02.2015, Українська правда).*

Комплексна номінаційна одиниця **так званий (-а, -і)**, до речі, активно використовується українськими ЗМІ під час інформування про ситуацію на Сході України, нашаровуючи зневажливе ставлення на семантику наступного, базового, номінаційного елемента: *За 28 днів неволі чоловік надивився та обдумав, тому сьогодні робить висновок: так звані ополченці не обмежаться сходом країни, а просуватимуться далі на захід і, за їхніми словами, змусять українців поплатитись (03.08.2014, Буковинська правда).*

Проте виявлено номінаційну одиницю **ополченці**, що належить до стилістично нейтральної лексики, причому автор матеріалу не надав їй за допомогою мовних засобів зневажливого, іронічного забарвлення. Слово використовується для найменування війська,

створеного на час війни з народних мас, або допоміжного війська, створеного у надзвичайних умовах воєнного часу з добровольців – цивільного населення, здатного тримати зброю, але звільненого від дійсної військової служби: *Слов'янські хроніки, або за що воюють ополченці Донбасу (30.04.2014, ВолиньPost)*. Проте з огляду на значну кількість мовних недоліків у цьому матеріалі, швидше за все, це можна вважати помилкою, хоча й надзвичайно серйозною.

Яскравим прикладом вторинної номінації є метафорична одиниця *зелені чоловічки*, що з'явилася у пресі для іронічно-зневажливого (ця сема репрезентована суфіксальною словотвірною номінаційною одиницею) називання представників силових структур Російської Федерації без відзнак на одязі, що на початку свого вторгнення на територію України здійснювали небойові операції із захоплення і блокування різних об'єктів. Ознака *зелені* відповідає кольору їхньої форми і співвідноситься за аналогією з представниками позаземної цивілізації: *Пізніше стало відомо, що у Слов'янську захоплено облуправління СБУ, біля будівлі чергують біля десятка озброєних автоматами «зелених чоловічків», вони зірвали з будівлі герб та прапор України (12.04.2014, Українська правда)*.

Отже, медійний дискурс є складним, цікавим і перспективним об'єктом досліджень з огляду на багатофункціональну інформативність ЗМІ, які безпосередньо інформують споживача інформації, одночасно впливаючи на його свідомість.

ЗМІ продукують велику кількість питань і в теорії мовної номінації, де наявні проблеми, які ще не вирішені.

Перспективним вважаємо дослідження традицій називання бойових угруповань, що протистоять силам АТО, у порівняльному аспекті українськими, світовими та російськими ЗМІ.

Список використаної літератури

1. Арутюнова Н. Д. Лингвистические проблемы референции / Н. Д. Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М. : Прогресс, 1982. – С. 304-350.
2. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 230-293.
3. Добросклонская Т. Г. Теория и методы медиалингвистики (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание уч. степени д. філол. наук. : спец. 10.02.04 «Германские языки» [Электронный ресурс] / Т. Г. Добросклонская. – М., 2000. – Режим доступа : <http://cheloveknauka.com/teoriya-i-metody-media-lingvistiki>.
4. Истрин В. А. Возникновение и развитие письма / Истрин В. А. – М. : Наука, 1965. – 594 с.
5. Колшанский Г. В. Некоторые вопросы семантики языка в гносеологическом аспекте / Г. В. Колшанский // Принципы и методы семантических исследований. – М. : Наука, 1976. – С. 5-31.
6. Краткий словарь когнитивных терминов / [под. общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
7. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Кубрякова Е. С. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1999. – 329 с.
8. Кудрявцева Л. О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція / Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дядечко, О. М. Дорофєєва // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58-66.
9. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970-1980. – Т. I-XI.
10. Тараненко О. О. Номінація / О. О. Тараненко // Українська мова : енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 385-387.
11. Ткачик О. В. Номінативні процеси в англomовному політичному дискурсі (скорочення, усічення, злиття, реверсія, конверсія) [Електронний ресурс] / О. В. Ткачик //

Мова і культура. – 2013. – Вип. 16, т. 4. – С. 224-230. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mik_2013_16_4_39.pdf

12. Український правопис / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови. – К. : Наукова думка, 2010. – 288 с.

13. Языковая номинация (Общие вопросы) / [отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева]. – М. : Наука, 1977. – 358 с.

Аннотация

Бутко Л. В. Традиции называния в украинских СМИ боевых группировок, противостоящих силам АТО, в аспекте теории номинации.

В статье впервые выделены номинации боевых группировок, противостоящих силам АТО, которые используют в украинских СМИ; предпринята попытка проанализировать традиции называния согласно теории номинации в аспекте их структуры, а главное – лексико-семантических и эмоционально-экспрессивных особенностей.

Номинации рассмотрено как элемент языка медиа, не только отражающих язык и сознание общества, но и формирующих последнее и языковые предпочтения потребителей информации.

Ключевые слова: *СМИ, язык, номинация, боевые группировки, структура, семантика, эмоционально-экспрессивные особенности.*

Summary

Butko L. V. The traditions of naming the battle groups which are up against the forces of the ATO in the Ukrainian media, in the aspect of the theory of the nomination.

This article was first singled out the nominations of the battle groups which are up against the forces of the ATO which are used in the Ukrainian mass media; an attempt to analyze the traditions of the naming the category according to the theory of terms in the aspect of their structure, and most important is the lexical-semantic and emotionally expressive features.

The nominations are considered as the part of the language of the media, which not only reflect the language and the consciousness of the society, but also form the last one and the language preferences of the consumers of information.

Keywords: *media, language, nomination battle groups, structure, semantics, emotionally expressive features.*